

## **ABU NASR FAROBIYNING ADOLAT, AXLOQ VA IJTIMOYIY UYG'UNLIK HAQIDAGI G'OYALARI**

**Raxmatov Akbar**

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

3-kurs talabasi

**Ilmiy rahbar: Jasur Sulaymonov**

### **ANNOTATSIYA**

*Ushbu maqolada buyuk mutafakkir Abu Nasr Farobiyning adolat, axloq va ijtimoiy uyg'unlik haqidagi falsafiy qarashlari tahlil qilinadi. Farobiyning "Fozil odamlar shahri" asari asosida uning ideal jamiyat haqidagi ta'limoti, adolat tamoyillari, axloqiy fazilatlar va ijtimoiy uyg'unlikka erishish yo'llari o'rganiladi. Shuningdek, Farobiy g'oyalarining bugungi kundagi ahamiyati va dolzarbligi ko'rib chiqiladi.*

**Kalit so'zlar:** *Abu Nasr Farobiy, adolat, axloq, ijtimoiy uyg'unlik, Fozil shahar, falsafa.*

### **ABSTRACT**

*This article analyzes the philosophical views of the great thinker Abu Nasr Al-Farabi on justice, morality, and social harmony. Based on Al-Farabi's work "The Virtuous City of People", his doctrine of an ideal society, principles of justice, moral virtues, and ways to achieve social harmony are studied. The significance and relevance of Al-Farabi's ideas today are also considered.*

**Keywords:** *Abu Nasr Al-Farabi, justice, morality, social harmony, Virtuous City, philosophy.*

### **KIRISH**

Abu Nasr Farobiy (873-950) Sharqning buyuk mutafakkiri, qomusiy olimi, faylasufi va musiqashunosi sifatida jahon ilmiy-falsafiy tafakkuriga ulkan hissa qo'shgan. Uning asarlari nafaqat o'z davrida, balki keyingi asrlarda ham Sharq va G'arb mutafakkirlariga ta'sir ko'rsatgan. Farobiyning falsafiy qarashlari, xususan, **adolat, axloq** va **ijtimoiy uyg'unlik** haqidagi ta'limoti bugungi kunda ham dolzarb ahamiyatga ega.

Farobiyning "Fozil shahar aholisining qarashlari haqida risola" asari uning ijtimoiy-siyosiy falsafasining cho'qqisi hisoblanadi. Ushbu asarda mutafakkir ideal jamiyat, uning tuzilishi, boshqaruv tamoyillari, aholisining axloqiy fazilatlar va ijtimoiy uyg'unlikka erishish yo'llarini batafsil bayon etadi. Farobiyning fikricha, **fozil shahar** - bu aholisi o'zaro hamjihatlikda, adolat tamoyillari asosida yashaydigan, ilm-fan va ma'rifat rivojlangan, axloqiy fazilatlar ustuvor bo'lgan jamiyatdir.

## **ASOSIY QISM**

Farobiyning adolat, axloq va ijtimoiy uyg'unlik haqidagi qarashlari insoniyatning axloqiy va ijtimoiy rivojlanishiga katta hissa qo'shgan. Uning falsafiy qarashlari orqali inson va jamiyatning ideal holatini izlash, adolatli va axloqli jamiyat qurishning yo'llari ko'rsatilgan.

Farobiy adolatni insoniyatning eng oliy qadriyati sifatida ko'rib, uni jamiyatning asosiy ustuni deb hisoblagan. Uning fikricha, adolat – bu har bir insonning huquq va majburiyatlarini to'g'ri taqsimlanishi, hamda barcha ijtimoiy munosabatlarda tenglik va halollikni ta'minlashdir<sup>1</sup>. Farobiy adolatni ikki asosiy jihatdan ko'rib chiqadi:

1. **Individual adolat** – bu insonning o'ziga nisbatan adolatli bo'lishi, ya'ni o'zining aqliy, ruhiy va jismoniy qobiliyatlarini to'g'ri yo'naltirishi. Farobiyning fikricha, inson o'zini bilishi, o'z qobiliyatlarini rivojlantirishi va ularni to'g'ri yo'naltirishi orqali adolatga erisha oladi. Uning fikricha, inson o'zining ichki dunyosida adolatni ta'minlash orqali tashqi dunyoda ham adolatli munosabatlar qurishi mumkin.

2. **Ijtimoiy adolat** – bu jamiyatda barcha a'zolar huquq va imkoniyatlar tengligi asosida yashashi. Farobiyning fikricha, adolatli jamiyat – bu barcha insonlar o'z qobiliyatlariga mos ravishda rivojlanishi va jamiyatning umumiy farovonligiga hissa qo'shishi mumkin bo'lgan muhitdir. U adolatni ta'minlashda davlatning muhim rolini ta'kidlaydi. Farobiyning fikricha, davlat rahbari adolatli, dono va axloqiy jihatdan mukammal bo'lishi kerak. Bunday rahbar jamiyatning barcha a'zolarining manfaatlarini hisobga olib, adolatni ta'minlashi mumkin.

Farobiy adolatni ta'minlashda qonun ustuvorligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, qonunlar adolatni ta'minlashning asosiy vositasi bo'lib, ular barcha fuqarolar uchun bir xil darajada amal qilishi kerak. Farobiyning fikricha, adolatli jamiyatda hech kim qonundan ustun emas va barcha insonlar qonun oldida tengdir.

Farobiy axloqni insonning ichki dunyosini shakllantiruvchi asosiy omil sifatida ko'rib, uni insoniy kamolotning muhim qismi deb hisoblagan. Uning fikricha, axloq – bu insonning yaxshi va yomonni farqlash qobiliyati, shuningdek, yaxshi xulq-atvor orqali o'zini va atrofida qilishni yaxshilashga intilishidir. Farobiy axloqni uch asosiy prinsip asosida tushuntiradi:

1. **Hikmat (Donolik)** – bu insonning haqiqatni bilish va uni hayotda qo'llash qobiliyati. Farobiyning fikricha, dono inson o'zining aqliy qobiliyatlarini rivojlantirib, dunyoni to'g'ri tushunishi va unga mos ravishda harakat qilishi kerak. Donolik insonni yaxshi va yomonni farqlashga, shuningdek, hayotda to'g'ri qarorlar qabul qilishga olib keladi.

<sup>1</sup> Abu Nasr Forobiy. *Fozil odamlar shahri* (Al-Madina al-Fadila). Toshkent: Sharq nashriyoti, 2005. – 45-bet.

2. **Jasorat** – bu insonning o'zining maqsadlari va qadriyatlarini himoya qilish qobiliyati. Farobiyning fikricha, jasoratli inson to'g'ri yo'ldan qaytmaydi va har qanday sharoitda o'zining axloqiy prinsiplariga sodiq qoladi. Jasorat insonni qiyinchiliklarga qarshi kurashishga, adolat va haqiqat yo'lida turishga undaydi.

3. **Iffat (Poklik)** – bu insonning nafsni zabt etishi va o'zini yomonlikdan saqlashi. Farobiyning fikricha, iffatli inson o'zining shahvoniy istaklarini boshqarib, ularni axloqiy me'yorlar doirasida qondirishi kerak. Iffat insonni axloqiy jihatdan toza va kamolotga erishishga olib keladi.

Farobiy axloqni jamiyatning barqarorligi va uyg'unligi uchun muhim omil deb hisoblagan. Uning fikricha, axloqli insonlar jamiyatni yuksak darajaga olib chiqadi va uning barqarorligini ta'minlaydi. Axloqiy qadriyatlar insonlar o'rtasida ishonch, hamjihatlik va o'zaro hurmatni mustahkamlaydi.

Farobiy ijtimoiy uyg'unlikni jamiyatning muvaffaqiyati va barqarorligi uchun asosiy shart deb bilgan. Uning fikricha, ijtimoiy uyg'unlik – bu jamiyatning barcha a'zolarining o'zaro hamjihatlikda yashashi, bir-birining huquq va manfaatlarini hurmat qilishi va umumiy maqsadlar yo'lida birga harakat qilishidir. Farobiy ijtimoiy uyg'unlikni ta'minlash uchun quyidagi omillarni muhim deb hisoblagan:

1. **Ma'rifat va bilim** – Farobiyning fikricha, bilimli jamiyat uyg'un va barqaror bo'ladi. U insonlarning ma'rifat va bilim orqali o'zlarini va jamiyatni yaxshilashlari mumkinligini ta'kidlagan. Bilim insonlarni axloqiy jihatdan kamolotga olib chiqadi va ularni ijtimoiy mas'uliyatni anglashga undaydi.

2. **Adolat va tenglik** – jamiyatda adolat va tenglikni ta'minlash orqali ijtimoiy ziddiyatlar kamayadi va insonlar o'zaro ishonch va hamjihatlikda yashaydi. Farobiyning fikricha, adolatli jamiyatda barcha insonlar o'z qobiliyatlariga mos ravishda rivojlanishi va jamiyatning umumiy farovonligiga hissa qo'shishi mumkin.

3. **Axloqiy qadriyatlar** – Farobiy axloqni ijtimoiy uyg'unlikning asosi deb bilgan. Uning fikricha, axloqli insonlar jamiyatning uyg'unligini ta'minlaydi va uning rivojlanishiga hissa qo'shadi. Axloqiy qadriyatlar insonlar o'rtasida ishonch, hamjihatlik va o'zaro hurmatni mustahkamlaydi.

Farobiyning fikricha, ijtimoiy uyg'unlikni ta'minlashda davlat va rahbarlarning roli juda muhim. U davlat rahbarlarini adolatli, dono va axloqiy jihatdan mukammal bo'lishini talab qilgan, chunki ular jamiyatning boshqaruvchilari sifatida uning uyg'unligi va barqarorligini ta'minlashlari kerak<sup>2</sup>.

Farobiy g'oyalari zamonaviy jamiyatda adolat va axloq tamoyillarini qaror toptirish, ijtimoiy uyg'unlikni ta'minlash uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Yosh avlodni tarbiyalashda Farobiy g'oyalaridan foydalanish: Yosh

<sup>2</sup> Abu Nasr. *Fozil odamlar shahri* (Al-Madina al-Fadila). Toshkent: Sharq nashriyoti, 2005.

avlodni axloqiy fazilatlar ruhida tarbiyalash, ularda adolatparvarlik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik kabi sifatlarni shakllantirishda Farobiy merosidan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Farobiy merosini chuqur o'rganish, uning g'oyalarini zamonaviy sharoitga moslashtirish, uni ommalashtirish va targ'ib qilish muhim vazifalardan biridir.

### **XULOSA**

Abu Nasr Farobiyning adolat, axloq va ijtimoiy uyg'unlik haqidagi g'oyalari bugungi kunda ham o'zining dolzarb ahamiyatini saqlab qolmoqda. Uning fikrlari insoniyatning axloqiy va ijtimoiy kamolotiga yo'l ko'rsatuvchi qimmatli manba hisoblanadi. Farobiyning ta'kidlashicha, adolat, axloq va ijtimoiy uyg'unlik insoniyatning tinch va farovon hayotini ta'minlashning asosiy shartlaridir. Uning g'oyalari zamonaviy jamiyatda ham insonlar o'rtasida hamjihatlik, adolat va axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash uchun muhim yo'l ko'rsatuvchi hisoblanadi. Farobiyning merosi bizga adolatli, axloqli va uyg'un jamiyat qurish yo'lida ilhom beradi.

### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR**

1. Abu Nasr Farobiy. "Fozil shahar aholisining qarashlari haqida risola".
2. Abu Nasr Farobiy. "Baxt-saodatga erishish haqida".
3. Abu Nasr Farobiy. "Axloq haqida risola".
4. "Abu Nasr Farobiy. Qomusiy olimning ilmiy merosi". (To'plam)
5. Пўлатова, Д. А. (2024). ГЛОБАЛ ТАХДИДЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШДА ИСЛОМ ФАЛСАФАСИ АХЛОҚИЙ ҚАДРИЯТЛАРИНИНГ ЎРНИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 4(1), 457-466.
6. Akmalovna, P. D. (2024). FEATURES OF THE CONCEPT OF MORAL IMPROVEMENT OF PERSONALITY OF CENTRAL ASIA THINKERS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF EUROPEAN RESEARCH OUTPUT*, 3(2), 244-251.
7. Po'latova, D. A. (2025). ISLOM FALSAFASI AXLOQIY QADRIYATLARI TIZIMIDA ADOLAT TUSHUNCHASIGA ANALITIK YONDOSHUVLAR. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 5(1), 354-360.
8. Pulatova, D. A. (2025). ISLOM FALSAFIY AN'ANALARIDAGI AXLOQIY QADRIYATLARINING TARIXIY TAHLILI. *International scientific journal of Biruni*, 4(1), 72-79.